

■ چکیده:

در تاریخ مردادماه ۱۳۹۵، مصوبه‌ای در هیئت دولت مبنی بر آموزش تاریخ شفاهی در دستگاه‌های اجرایی مطرح شد، آثار و پیامدهای این مصوبه، در سال‌های آتی، ثبت بخش عظیمی از داده‌های شفاهی دستگاه‌های اجرایی را رقم خواهد زد. اولین پیامد این مصوبه، برگزاری چهار کارگاه آموزش تاریخ شفاهی با حضور جمعی از نمایندگان دستگاه‌های اجرایی در گروه تاریخ شفاهی پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی بوده است.

کلید واژه‌ها:

تاریخ شفاهی؛ دستگاه‌های اجرایی؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی؛ کارگاه آموزشی؛ چالش‌ها و فرصت‌ها.

تاریخ شفاهی، دوفصلنامه؛ سال دوم، شماره دوم، شماره پیاپی ۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص ۱۸۰-۱۸۹

تاریخ شفاهی وزارتخانه‌ها و سایر دستگاه‌های کشور گزارشی از برگزاری کارگاه‌های آموزشی ویژه دستگاه‌های اجرایی کشور

محمد محمدی‌نیا^۱

مقدمه

مطالعه تاریخ موجب درک ارزش‌های افراد و ارزش‌های جامعه و فهم چرایی وقوع حوادث و رویدادها و کسب تجربه از گذشته خواهد شد. هنگامی که دربارهٔ رخداد‌های گذشته فکر می‌کنید و آن‌ها را به امروز ارتباط می‌دهید، شباهت‌ها و تفاوت‌ها را بین جامعهٔ دیروز و امروز ارزیابی کرده و علل و عوامل بود و نبودهای موجود در جامعه را بهتر درک می‌کنید. مورخ برای تولید متن تاریخی، نیاز به دستیابی به منابع دست اول دارد، این دستیابی از شیوه‌های گوناگونی چون رجوع به منابع مکتوب دست اول، رجوع به اسناد آرشیوی، رجوع به آثار تاریخی، رجوع به عکس‌ها، فیلم‌ها، ریزفیلم‌ها و مانند آن امکان‌پذیر می‌شود و از این منظر، داده‌های تاریخ شفاهی، یکی از منابع دست اول تاریخی محسوب می‌شود و بی‌شک تاریخ شفاهی، ابزار مناسبی برای جمع‌آوری داده‌های شفاهی تاریخی به‌شمار می‌آید که نسبت به سایر ابزارها، جدیدتر بوده و از این جهت که به ابعاد

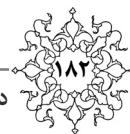
۱. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، کارشناس بررسی اسناد و مدارک گروه اطلاع‌رسانی منابع دیداری و شنیداری (گروه تاریخ شفاهی) پژوهشگده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی

غیرمکتوب، مکتوم، مغفول، و نادر تأکید می‌کند، از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار می‌باشد. تاریخ شفاهی، یکی از رویکردهای نوین و روشی برای تحقیق و گردآوری اسناد، در تدوین تاریخ به‌شمار می‌آید و به نحوی خاص پرده از رویدادها برداشته و با شناخت زوایای پنهان و پس‌زمینه‌هایی که هیچ‌گاه به کتابت درنیامده، حوادث را برای مخاطب وضوح و روشنی بیشتری می‌بخشد. در مورد اهمیت تاریخ شفاهی ضرب‌المثلی آفریقایی می‌گوید «هر سالمندی که از دنیا می‌رود انگار کتابخانه‌ای آتش می‌گیرد». هر چه قدر تعداد سال‌های زندگی راوی طولانی‌تر باشد گویی عمق و عظمت آن کتابخانه هم بیشتر است.

در شیوه تاریخ‌نگاری سنتی، آنچه از حوادث و وقایع، به کتابت درآمده، مرجع تحقیق و ثبت وقایع تاریخ برای مورخ بوده‌است نه آن که در پی راستی‌آزمایی آن باشد و شاهدان حادثه را یافته و از زبان ایشان موضوعی را روایت کند. وجود سند صوتی یا تصویری خاطرات، آرشیو و بهره‌گیری و ارجاع به آن‌ها در تاریخ شفاهی، از وجوه امتیاز این شیوه از گردآوری اطلاعات محسوب می‌شود. پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، ضمن آنکه تحولی شگرف در عرصه سیاست داخلی و جهانی ایجاد کرد، به‌لحاظ تاریخ‌نگاری هم تأثیرات مهمی در عرصه پژوهش و تحقیق به بار آورد؛ به طوری که رشد و تحول چشمگیر تاریخ‌شفاهی، به خصوص در سنوات اخیر، کاملاً مشهود بوده و استقبال خوب پژوهشگران و علاقه‌مندان تاریخ معاصر نیز مؤید این مطلب می‌باشد. هر دولتی که در رأس کار باشد، یکی از وظایف آن، گردآوری، سازماندهی، حفاظت، و اطلاع‌رسانی اسناد گذشتگان، برای نسل‌های آینده می‌باشد.

اگرچه تاریخ شفاهی در کشور ما مدعیان زیادی دارد، مجموعه آستان قدس رضوی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، صدا و سیما و سازمان‌های دیگری در عین حال که کارهای خوبی در این زمینه انجام داده‌اند، اما کلیت دستگاه‌های اجرایی کشور از اهمیت این مسئله غافل بوده و چه بسا فرصت‌سوزی‌های بسیاری را از این منظر متحمل شده‌ایم. ضمناً نباید فراموش کرد که تاریخ شفاهی لزوماً تاریخ فرادستان و چهره‌های شاخص نیست. ما باید به تاریخ شفاهی افراد فرودست جامعه و کسانی که به طور مستقیم در دستگاه‌های اجرایی حکومتی و دیپلماسی نبوده‌اند، نیز توجه کرد. و از این منظر تجربیات کارشناسان و کارمندان دستگاه‌ها نیز سوژه‌های پراهمیتی برای پروژه تاریخ شفاهی دستگاه‌ها خواهند بود.

اگرچه تمام وقایعی که در تاریخ معاصر اتفاق افتاده، می‌تواند از مهم‌ترین اولویت‌های تاریخ شفاهی ما به‌شمار آیند، اما تاریخ دهه‌های اخیر و فرصت‌های متنوع موجود (علی‌رغم فرصت‌های ازدست‌رفته)، را بایستی در لیست اولویت کاری دستگاه‌های اجرایی قرار داد. آنچه در ادامه می‌خوانید، گزارش مختصری است از فرایند برگزاری کارگاه‌های آموزشی دستگاه‌های اجرایی کشور.

فرایند برگزاری دوره‌ها

دوازدهم مردادماه ۱۳۹۵، اولین جرقه رسمی تاریخ شفاهی دستگاه‌های اجرایی کشور در هیئت دولت متبلور گشت. بند دوم مصوبه شماره ۵۲۱۰۵/۵۶۴۷۰ هیئت دولت، دستگاه‌های اجرایی کشور را به تدوین تاریخ شفاهی دستگاه‌های متبوعه، بر اساس اصول ابلاغی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ملزم می‌سازد. پس از طرح و ابلاغ این مصوبه، برخی دستگاه‌های اجرایی شیوه‌نامه و دستورالعمل‌های لازم را از سازمان اسناد و کتابخانه ملی مطالبه می‌نمایند. اولین سؤالی که در جلسه کارگروه این مصوبه در سازمان اسناد و کتابخانه ملی مطرح می‌شود این است که: «آیا ارسال دستورالعمل‌ها برای اجرای پروژه‌های تاریخ شفاهی کفایت خواهد کرد؟»، و بر همین اساس در تاریخ دوم شهریورماه ۱۳۹۵، پیشنهاد برگزاری دوره آموزشی ویژه تاریخ شفاهی دستگاه‌های اجرایی مطرح و با استقبال مسئولین امر مواجه می‌شود و گروه اطلاع‌رسانی منابع دیداری و شنیداری (گروه تاریخ شفاهی) پژوهشکده اسناد، مکلف به طراحی و اجرای این دوره‌ها می‌شود. برگزاری یک دوره ۱۶ ساعته حضوری برای هر یک از گروه‌ها و در ادامه، یک دوره ۲۰ ساعته غیر حضوری (الکترونیک)، در طراحی این دوره گنجانده می‌شود.

فراخوان اولیه، با استقبال خوبی روبه‌رو می‌شود و اولین دوره این کارگاه آموزشی از تاریخ ۹۵/۹/۷ لغایت ۹۵/۹/۲۸، در چهار هفته متوالی و به مدت ۱۶ ساعت در سالن پرهام ساختمان آرشیو ملی ایران و با حضور ۲۵ نفر از نمایندگان ۱۲ دستگاه اجرایی، برگزار گردید.

هم‌زمان با برگزاری اولین دوره این کارگاه، فراخوان دوره دوم، انجام و دومین دوره کارگاه مذکور، از تاریخ ۹۵/۱۰/۵ به مدت چهار هفته و با حضور ۲۴ نفر از نمایندگان ۱۰ دستگاه برگزار گردید.

با توجه به استقبال دستگاه‌های اجرایی، دوره سوم این کارگاه با حضور ۲۵ نفر از نمایندگان ۱۰ دستگاه از تاریخ ۹۵/۱۱/۱۰ آغاز و تا تاریخ ۹۵/۱۲/۱ ادامه یافت.

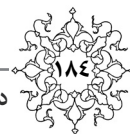
ضرورت‌های مدیریت دانش، چيستی تاریخ شفاهی، چرخه کار تاریخ شفاهی (از پژوهش تا آرشیو)، روش مصاحبه تاریخ شفاهی، و... از جمله موضوعاتی است که در این دوره‌ها توسط اساتید مربوط، بحث و بررسی شد.

غلامرضا عزیزی، رئیس پژوهشکده اسناد و یکی از مدرسان این دوره، در خصوص ضرورت پرداختن به موضوع تاریخ شفاهی و ضرورت‌های مدیریت دانش در دستگاه‌های اجرایی، اشاره داشت:

«علی‌رغم کوشش‌هایی که مخصوصاً بعد از پیروزی انقلاب صورت گرفته، بسیاری از حوزه‌های مؤثر و موضوعات سرنوشت‌ساز سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، و... از منظر مورخان مغفول مانده و در بسیاری از موارد سابقه، زمینه و عوامل مؤثر در این تصمیم‌گیری‌ها در هیچ جا در قالب یک سند تاریخی ثبت و ضبط نمی‌شود.»

ایشان در قالب یک مثال از واردات کالاهای چینی به ایران بیان داشته که برای بررسی تأثیر این موضوع بر صنعت نساجی ایران، علاوه بر بررسی دلایل و توجیحات اتاق بازرگانی ایران و چین، مصاحبه با تجار و بازرگانان این حوزه، و مدیران کارخانه‌های نساجی، بایستی به سراغ کارگران فلان کارخانه تعطیل شده نساجی نیز رفت و از منظر آنان نیز به بررسی آثار و پیامدهای این موضوع پرداخت.

وی افزود: «در دنیایی که تغییرات روزافزون آن در همه حوزه‌های دانش و اقتصاد، سیاست، و... چالش‌ها و فرصت‌هایی را برای بخش‌های مختلف دولتی و خصوصی ایجاد کرده، عدم استفاده از این فرصت‌ها و عدم مدیریت چالش‌ها، زیان‌های جبران‌ناپذیری را به همراه خواهد داشت. لذا آگاهی نسبت به مدیریت دانش در بخش دولتی یک ضرورت انکارناپذیر و جدی است.»

عزیزی این طور ادامه داد که برای پاسخگویی به چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها، دولت باید اقدام‌های فعالانه‌ای برای اقتباس ابزارها، فناوری‌ها و فلسفه‌های نوین مدیریتی از بخش خصوصی انجام دهد و آن‌ها را با شرایط موجود خود سازگار کند.

ایشان ضمن اشاره به تفاوت‌های موجود بین مفهوم داده، اطلاعات و دانش، و تبیین مفهوم مدیریت دانش، به مزایای توجه به مدیریت دانش به شرح ذیل اشاره داشت:

۱. کسب و اشتراک دانش؛

۲. مهارت آموزی و یادگیری سازمانی؛

۳. ارتقای عملکرد سازمان از طریق افزایش کارایی، بهره‌وری، کیفیت و نوآوری؛

۴. کاهش هزینه انجام کارها؛

۵. ایجاد مزیت رقابتی؛

۶. ارتقای ارتباط بهینه با ارباب رجوع؛

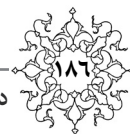
عزیزی با ارائه مثال‌های دیگری در این خصوص، به تبیین و تشریح دقیق اهمیت و ضرورت مدیریت دانش و ثبت و ضبط تاریخ شفاهی پرداخت.

شفیقه نیک‌نفس، رئیس گروه اطلاع‌رسانی منابع دیاری و شنیداری (گروه تاریخ شفاهی) پژوهشکده اسناد و دیگر مدرس این دوره، در آغاز بحث به تاریخچه شکل‌گیری گروه تاریخ شفاهی پرداخته و اشاره داشتند که اگرچه سازمان اسناد ملی ایران و کتابخانه ملی ایران در سال ۱۳۸۱ ادغام و سازمان واحدی را تشکیل دادند، لیکن خاستگاه اصلی تاریخ شفاهی این سازمان به سازمان اسناد ملی سابق باز می‌گردد. سازمان اسناد ملی ایران در سال ۱۳۴۹ تأسیس شد ولی کار تاریخ شفاهی از اواخر سال ۱۳۷۱ و با هدف گردآوری داده‌های تاریخ شفاهی در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... از طریق مصاحبه با شخصیت‌های مطرح هر حوزه آغاز گردید.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران با سابقه ۲۴ ساله در حوزه تاریخ شفاهی، مفتخر است که مجموعه بزرگ و متنوع تاریخ شفاهی را در موضوعاتی نظیر نمایش و سینما، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فلسفه و عرفان، هنر نگارگری و خوشنویسی، فعالیت‌های سیاسی احزاب و گروهها، فعالیت‌های اداری و دولتی، روزنامه‌نگاری، باستان‌شناسی، تاریخ، مسئله نفت و فراز و فرودهای اقتصادی و سیاسی، فرهنگ‌نامه‌نویسی، هنر موسیقی و نوازندگی و موضوعات بسیار دیگر داراست. مجموعه تاریخ شفاهی در این سازمان در مرکز (تهران) هم اکنون بالغ بر ۶۶۵ نفر مصاحبه به مدت ۲۵۰۰ ساعت می‌باشد. در مراکز استانی سازمان، در یزد، اصفهان، همدان، کرمان، سیستان و بلوچستان، فارس و آذربایجان شرقی نیز بالغ بر ۱۳۰۰ ساعت مصاحبه انجام شده است. تاریخ شفاهی، پژوهشی است دارای روش‌شناسی منحصر که از مرحله آغازین (انتخاب موضوع و تهیه طرح) تا انتها (ساماندهی منابع تولید شده) مراحل متعدد، طولانی، زمان‌بر و پرمخار را دربر می‌گیرد که در صورت رعایت استانداردهای آن، نتایج آن شگرف خواهد بود. لذا برای اجرای طرح‌های تاریخ شفاهی، باید ماهیت آن درک و امکان کافی برای انجام آن فراهم شود. آنچه که در ایران برای توسعه این فعالیت بیش از هر چیز باید بدان توجه کرد، فراهم کردن امکان نظارت علمی بر تولید تاریخ شفاهی از جانب نهادهای آموزشی و پژوهشی است. بنابراین تاریخ شفاهی جزو منابع دست اول تعریف شده و قابل استناد است مشروط به آن که استانداردهای تولید آن رعایت شود.

ایشان در ادامه مباحث خود، ضمن اشاره به تاریخچه تاریخ شفاهی، با ارائه تعاریف مختلف از تاریخ شفاهی به تشریح تفاوت تاریخ شفاهی با موضوعاتی از قبیل رپرتاژ تبلیغاتی و حمایتی، بزرگداشت شخصیت‌ها، مصاحبه‌های مطبوعاتی، سنت شفاهی، و خاطره‌نگاری پرداخت. کاربردهای تاریخ شفاهی، انواع مصاحبه، شیوه انجام مصاحبه، چرخه کار تاریخ شفاهی (از پژوهش تا آرشیو)، نقاط ضعف و قوت مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، آشنایی با مصاحبه‌ها و آثار منتشر شده تاریخ شفاهی در حوزه مدیریت و فعالیت‌های اداری، چگونگی برون‌سپاری طرح‌های تاریخ شفاهی، و... از جمله موضوعات متنوعی بود که توسط نیک‌نفس مورد بحث قرار گرفت. در پایان دوره نیز بازدید از استودیوی ضبط گروه تاریخ شفاهی، تالارهای اطلاع‌رسانی، مخازن آرشیوی، بخش‌های مختلف آزمایشگاه شیمی و حفاظت و مرمت برگزار و گواهی پایان دوره، به شرکت‌کنندگان تقدیم گردید.

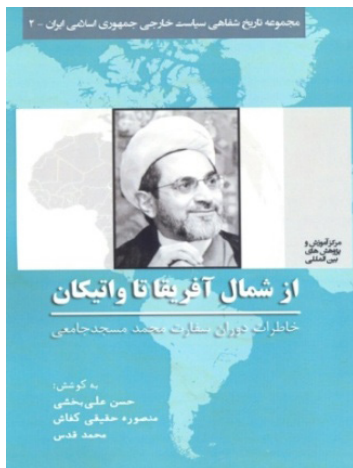

جمع بندی:

لازم به ذکر است که برخی از دستگاه‌های اجرایی از جمله وزارت امور خارجه، بانک مسکن، و... قبلاً اقداماتی را در راستای تدوین تاریخ شفاهی دستگاه متبوعه انجام و مجلداتی را نیز به چاپ رسانده‌اند و در این خصوص می‌توان به برخی از اقدامات مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه اشاره کرد:

۱. «خاطرات دیپلمات‌های ایرانی در اروپا» (مجموعه خاطرات چند شخصیت)؛
۲. «از شمال آفریقا تا واتیکان» خاطرات آقای دکتر محمد مسجد جامعی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در مراکش و واتیکان؛
۳. «دیپلماسی در عمل» خاطرات و یادداشت‌های دکتر بهادر امینیان در کشور رومانی؛
۴. «از طرابلس تا دمشق» خاطرات دوران خدمت در وزارت امور خارجه، محمدرضا باقری؛
۵. خاطرات دکتر علی اصغر سلطانیه، نماینده سابق کشورمان در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی؛
۶. خاطرات دکتر علی اکبر صالحی وزیر سابق امور خارجه.

ضمناً کتاب «از روزگاری که نیست روایت...»، که به تاریخچه بانک مسکن پرداخته، با طراحی و چاپ بسیار خوبی همراه بوده و به سرعت به چاپ دوم هم رسید؛ اگرچه این اثر با برچسب «تاریخ شفاهی» به انتشار رسیده، لیکن به دلیل عدم رعایت استانداردهای تاریخ شفاهی در این اثر، نمی‌توان آن را مشمول این عنوان (تاریخ شفاهی) دانست.

هدف عمده این کارگاه‌ها این است که ضمن تلاش برای تربیت کارشناسانی خبره جهت انجام یا هدایت پروژه‌های تاریخ شفاهی دستگاه‌های اجرایی، و ایجاد انگیزه و حساسیت برای تصمیم‌گیران سازمان‌ها و نهادها، توجه سنتی محققین حوزه تاریخ را به تاریخ شفاهی معطوف کرده تا از تاریخچه پنهان‌شده در سینه‌های مدیران و کارکنان (فعلی و بازنشسته) دستگاه‌های اجرایی رونمایی شود.

در پایان این دوره‌ها، شاید اجرای پروژه‌های تاریخ شفاهی، چندان مورد انتظار نباشد، و به نظر می‌رسد طرح موضوع و آشنایی شخصیت‌های مؤثر و تصمیم‌ساز و مجری و آشنایی با ضرورت‌ها و اهداف تاریخ شفاهی، گام مؤثری در جهت تسهیل فرایند اجرای پروژه‌های مذکور خواهد بود و انتظار منطقی این است که افراد شرکت‌کننده در این دوره‌ها، مدیریت اجرایی این پروژه‌ها را در قالب برون‌سپاری، عهده‌دار شده و با راهنمایی و هدایت و نظارت سازمان اسناد و کتابخانه ملی، پروژه را به پیش ببرند. اما نکته جالب توجه در تأثیرگذاری و ایجاد انگیزه این دوره‌ها این است که در همیت مدت اندک، چند دستگاه اجرایی، پروژه‌هایی را برای تدوین تاریخ شفاهی دستگاه متبوعه آغاز کرده‌اند که از این جمله می‌توان به صندوق کارآفرینی امید و دانشگاه فنی و حرفه‌ای اشاره کرد.

شایان ذکر است که نظر به رعایت کیفیت و به رعایت ظرفیت کمی برگزاری این دوره‌ها و عدم امکان حضور نمایندگان برخی از دستگاه‌ها، پیش‌بینی لازم برای برگزاری دوره چهارم در سال ۹۶، انجام و برنامه مربوطه، متعاقباً به دستگاه‌های ذینفع اعلام خواهد شد.

منابع

۱. پایگاه الکترونیکی خبرگزاری کتاب ایران (ir.ibna).
۲. پایگاه الکترونیکی روزنامه ایران.
۳. پایگاه الکترونیکی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ ادب و پایداری (ir.history-oral).
۴. دوران، ماهنامه الکترونیکی تاریخ معاصر ایران (ir.dowran).
۵. علی‌بخشی، حسن. معرفی فعالیت‌های مرکز پژوهش و آموزش وزارت امور خارجه (مقاله چاپ نشده)
۶. محمدی‌نیا، محمد. ۱۳۹۴، معرفی کتاب تاریخ شفاهی نمایش در ایران، دو فصلنامه تاریخ شفاهی، شماره ۱.
۷. نیک‌نفس، شفیقه‌سادات و دیگران؛ جزوه شیوه‌نامه تاریخ شفاهی.
۸. پایگاه الکترونیکی مقالات علمی مدیریت (com.parsiblog.system).

